

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 13 februari 2022

De God van Qohelet

Kees Kok

De schrijver van Prediker - *Qohelet* in het Hebreeuws, in het Latijn *Ecclesiasticus* - lid van de ekklesia, neemt voor zichzelf, als een soort pseudoniem, de naam aan van de legendarische, wijze koning Salomo, de zoon van David. Die heeft ooit een glanscarrière gehad: wijngaarden geplant, hoven en parken aangelegd, schatten verzameld, zilver en goud. Maar dat is allemaal ijdelheid gebleken, moeite voor niets, het 'najagen van wind', want ook Salomo ging gewoon dood en kon niets meenemen in zijn graf. En zijn dwaze opvolgers braken alles weer even hard af wat hij had opgebouwd. Prediker verwijst hier naar de glorie-tijd van het koninkrijk Israël onder de koningen David en Salomo. Als hij zijn pamflet schrijft, is dat een ver verleden, allang opgegaan in lucht en leegte, en is Israël al weer eeuwen de speelbal van elkaar afwisselende wereldmachten..

Het boek Prediker behoort tot de bijbelse wijsheidsliteratuur, tot de 'filosofie' van Israël uit de tijd van de Griekse overheersing, zo'n twee eeuwen voor onze jaartelling. Je kunt die wijsheid dan ook zien als reactie op de Griekse filosofie, met sterren als Plato, Sokrates en Aristoteles. Die was toen heel populair, ook in Israël. Dat was nog eens hogere wijsheid, hogeschool-wijsheid. Maar wel een wijsheid van de ratio, meer van het hoofd, dan van het hart. Een verheven denkspel.

De wijsheid van Prediker en collega's als Jezus Sirach is minder verheven, minder intellectueel, het is praktische *ervarings*wijsheid. Het zijn verzuchtingen, overwegingen en commentaren naar aanleiding van alles wat zij in deze wereld gezien en beleefd hebben, aan den lijve ondervonden. Het is hartstochtelijke opinie, maatschappijkritiek en levensleer. Israëls wijsgeren weten heel goed dat die wijsheid in deze wereld zelden ook maar een teen aan de grond krijgt, maar zij geven er zelf de voorkeur aan met twee benen op de grond te blijven. Het zijn zieners zonder gekleurde brillen, die alles onder de zon van alle kanten bezien, niets ontziend, niets verhullend.

Zij zien dat het lot van de mens geen ander is dan die van al het sterfelijke. 'De doden weten helemaal niets' en daarin heeft de mens ook niets voor op het dier, zegt de Prediker. Wie kan beweren dat de levensadem, de ziel van de mens naar de hemel opstijgt en die van het dier in de aarde opgaat? Wat weten wij daarvan? Het heeft ook geen zin ons te verheugen op wat 'hierna' komt, zegt Prediker, want daar weten wij niets van. We moeten 'wat hierna' komt, zoeken in het 'hiernu'. De hemel is hier op aarde, pal naast de hel, en we mogen niet toestaan dat de hel de hemel overmeestert.

Je zou denken dat al dat realisme wel moet leiden tot depressie, doemdenken en vluchtgedrag. Maar nee, het levensmotto van Prediker, dat hij als een refrein herhaalt, luidt: 'Laat dan de mens zich immer verheugen, zolang hij leven mag onder de zon.' 'Ik weet niets beters dan dat de mens vrolijk is bij alles wat hij doet, dat is zijn deel,' zegt hij. Je verheugen, eten, drinken, vrienden maken, en doen wat je handen vinden om te doen.

Want: 'Het licht is zoet, het licht van de zon, goed voor onze ogen. Er zullen donkere dagen komen, zeker, maar dan nog zal er weten zijn van licht.' Ook dat is geschreven door die man die in zijn leven wel zo'n beetje alles onder de zon heeft meegemaakt.

Prediker preekt niet, religieus of moralistisch. Hij heeft het over ons en alles wat er gebeurt 'onder de zon', in het volle licht: liefde en lijden, recht en onrecht, alles door elkaar en na elkaar op zijn tijd. Mens op aarde, tussen schapen en runderen, vogels en vissen, achter computers en tekentafels, zwoegend in de zon, kinderen barend en opvoedend. Mensen die elkaar behoeden en doen leven, elkaars lijden dragen. Om te beginnen één mens met één ander. Zoals Prediker het zegt (Prediker 4:9-11):

Twee zijn beter dan één alleen
want dan tobben en zwoegen zij tenminste niets voor niets.
En als zij vallen, tilt de een de ander op,
maar wee degene die valt en niemand die hem optilt.
En als er twee bij elkaar liggen, worden ze warm,
maar hoe moet je in je eentje warm worden?

Over God denkt de Prediker traditioneel. Hij is de alles bestierende Heer, een machtige Naam, overal op aarde. Maar wie is dat? Niemand begrijpt iets van Gods werken, zegt hij, en laat niemand denken het wel te weten. God blijft altijd een vraag, toen net als vandaag. Hij is altijd 'wie'? Onder de zon heeft alles zijn tijd, is alles betrekkelijk, vluchtig, goede en kwade dagen, rampen, virussen en oorlogen. Maar God lijkt alle tijd te hebben. Komt er ooit een eind aan? Eindelijk rust en vrede?

Wie is God? 'Duizend theologen zijn gedoken in de donkere nacht van uw Naam,' luidt een dichtregel van Rainer Maria Rilke. 'Ik zal er zijn', zo wij kennen die Naam intussen ook. Maar wanneer zal hij er zijn en hoe? Het blijft een vreemde naam, zijn wegen zijn onvindbaar en ondoorgrondelijk. Een van die duizend theologen schreef in de vorige eeuw, na Auschwitz, dat heel de Joodse en christelijke geschiedenis aan elkaar hangt van teleurgestelde verwachtingen. Weer is de messias niet gekomen, het koninkrijk van God in geen velden of wegen. Joodse humor bestaat vaak uit de kunst om de draak te steken met al die teleurstellingen. 'Wanneer komt de messias? Maak je geen zorgen, is het vandaag niet, dan is het morgen.' De eerste volgelingen van Jezus Messias verwachtten dat zijn koninkrijk spoedig zou komen, maar het werd de kerk. En de kerk heeft die verwachting opgehemeld, gekatapulteerd naar het hiernamaals, en het aardse leven voor haar gelovigen verzuurd. Terechte vraag dus van Gerard Reve: 'Dat koninkrijk van U, wordt dat nog wat?'

'Vrees God en houdt je aan zijn geboden,' zo luidt de slotsom van Predikers betoog. Houd je vast aan de Thora, aan die tien in steen gebeitelde, richting wijzende woorden. Wordt deze wereld daar dan echt beter van? Dat weten we niet, dat mogen we hopen. Maar vooralsnog blijft de wereld gewoon deze wereld, zoals beschreven door Qohelet: niets nieuws onder de zon, alles op zijn tijd. Zeker weten. Maar even zeker weten we dat iedere mens persoonlijk of samen met anderen het leven van velen, of van een enkeling, kan veranderen, zijn leven verbeteren. Dat is oeroude Joodse wijsheid: wie één ziel - één leven - redt, redt de hele wereld. Want in ieder mens, ieder individu, zit een hele wereld, en iedereen is persoonlijk verantwoordelijk voor het leven van anderen.

Grote verwachtingen, messiaanse projecten, lopen vaak uit op teleurstellingen en niet zelden op megalomanie en terreur. Prediker heeft het allemaal gezien en maakt gehakt van elk

voortgangsgeloof. Maar kleine verwachtingen laten zich vervullen. Je tilt een gevallen op, deelt brood en warmte met anderen, geeft gulle euro's aan dakloze bedelaars. Dat zijn vluchtige dingen, klein en kortstondig, maar ze zijn hoogst concreet en tastbaar. Dat is beslist geen 'lucht en leegte', geen ijdelheid der ijdelheden. We kunnen niet de hele wereld op onze schouders nemen, we zijn geen goden, maar we kunnen op duizend manieren de wereld voor velen een beetje anders en beter maken, al is het maar voor even. Dat is God doen. Zijn Naam waarmaken, zijn bestaan bevestigen, door ons en met ons en in ons, hier op aarde. Zonder ons is God nergens in deze wereld. Hij heeft ons nodig. Het eindoordeel over goed en kwaad kunnen we net als Qohelet met een gerust hart aan hem overlaten. En verder mogen wij met de nodige scepsis, in wijsheid, en zonder hedonistische overdrijving genieten van het leven onder de zon. Zegt de Prediker. Ik zeg het hem graag na. Ik denk het ook, nog steeds, ondanks alles.